

УДК 351.7

Б.М. РИНАЖЕВСЬКИЙ, військова прокуратура Західного регіону

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ

Ключові слова: відповідальність, військовослужбовці, служба правопорядку

Загальне поняття відповідальності полягає в обов'язку, передбаченому законом, відповідати за свої дії чи бездіяльність. Встановлюючи законами свободу в суспільстві, надаючи громадянам певні права, держава обмежує свої власні дії і рішення. Верховенство права і закону передбачає взаємну відповідальність держави і громадянина за їх порушення у всіх сферах життєдіяльності, в т числі, й у військовій справі. Одним із основних та пріоритетних завдань Української держави на сучасному етапі її розвитку є забезпечення суворого режиму законності у суспільних відносинах. Важлива роль у виконанні цього завдання належить інституту юридичної відповідальності.

Перед тим, як зупинитися на характеристичі особливостей юридичної відповідальності військовослужбовців Служби правопорядку, що є метою статті, слід відмітити, що останнім часом проблема відповідальності в соціально-правовому плані набула особливого значення у зв'язку з корупцією, хабарництвом, безвідповідальністю у всіх структурах державної влади і управління, зокрема і у сфері військової служби. Мають місце факти безкарності за вчинення корупційних діянь, інших службових правопорушень військовослужбовцями, що викликає відчуження громадян, підрив авторитету Військової організації.

Стаття 15 Закону України «Про Військову Службу правопорядку у Збройних Силах України» передбачає, що військовослужбовець Служби правопорядку у межах своїх повноважень, наданих указаним законом та іншими законами, самостійно ухвалює рі-

шення, крім випадків, передбачених законодавством і несе за свої протиправні дії або бездіяльність відповідальність у встановленому законом порядку. Така відповідальність може бути кримінально-правового, адміністративно-правового та цивільно-правового характеру. З указаними видами відповідальності і як самостійна, може бути й матеріальна відповідальність.

Юридична відповідальність завжди передбачає застосування тієї або іншої норми відповідної галузі права, і можливим є використання норм різних галузей права при встановленні відповідальності військовослужбовця Служби правопорядку. Юридична відповідальність виникає з моменту вчинення правопорушення, закон пов'язує її появу саме з правопорушенням, оскільки відновлення порушеного права здійснюється шляхом притягнення правопорушника до юридичної відповідальності, відшкодування шкоди та відновлення первісного стану порушених правовідносин.

Функціонування військових формувань держави, дотримання норм військового законодавства, які регулюють права та обов'язки військовослужбовців, точне виконання ними своїх обов'язків забезпечується різними видами юридичної відповідальності. Виконання обов'язків військової служби забезпечується такими видами юридичної відповідальності, як кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна, які можна поділити на дві групи.

Першу групу складають кримінальна та адміністративна відповідальність, оскільки вони забезпечують виконання приписів правових норм усіх галузей права. Питання про притягнення до такої відповідальності вирішується судовими або спеціально уповноваженими органами у порядку, визначеному законодавством.

До другої групи можна віднести дисциплінарну та матеріальну відповідальність військовослужбовців. Зокрема, дисциплінарна відповідальність — це відповідальність одного суб'єкта військових правовідносин пе-

ред іншим, безпосередньої відповідальності перед державою тут немає [1, с.27].

Для матеріальної відповідальності військовослужбовців Служби правопорядку, як і для інших військовослужбовців, характерним є те, що вона, на відміну від вищеназваних видів юридичної відповідальності, має комплексний характер, тобто може застосовуватись разом з іншими видами відповідальності. Юридична відповідальність військовослужбовців Служби правопорядку здійснюється шляхом застосування до них заходів впливу, в тому числі й примусового характеру.

Матеріальну відповідальність військовослужбовців Служби правопорядку за метою застосування можна поділити на два види: компенсаційний щодо військового майна, переданого державою військовій частині і закріпленого за нею, якому була заподіяна пряма (дійсна) шкода, й виховний, спрямований на виховання дбайливого ставлення до військового майна, що включає забезпечення військової дисципліни та попередження заподіяння шкоди.

Військовослужбовця Служби правопорядку, які і іншого правопорушника, можна притягнути до юридичної відповідальності лише за наявності певних підстав, умов, чітко визначених у законодавстві.

Основною проблемою у розумінні та видовій характеристиці відповідальності є її диференціація на позитивну (перспективну) і негативну (ретроспективну). Ретроспективний підхід розуміється вченими як необхідність відповідати за вже скоєні протиправні дії. Підставою ретроспективної відповідальності є правопорушення, а характерними ознаками - державний примус, осуд правопорушення і суб'єкта його вчинення, наявність несприятливих наслідків для правопорушника. Таке розуміння відповідальності домінує в сфері юридичної практики, і це не випадково, адже правозастосовна діяльність спеціально уповноважених органів найчастіше пов'язана саме з державним примусом. Зокрема, О.С. Іоффе та М. Д. Шаргородський зазначають, що юридична відповідаль-

ність являє собою захід державного примусу, його основою є юридичне та суспільне осудження діяння правопорушника і виявляється у встановленні для нього певних негативних наслідків особистого характеру [2]. І.С. Самощенко вважає, що юридична відповідальність - це відповідь держави на правопорушення, яка засуджує винного, застосовує до нього юридичні санкції й примушує виконувати вимоги, що нею встановлені [3].

Разом із тим розуміння юридичної відповідальності не можна зводити винятково до відповідальності за заподіяну шкоду, адже це всього лише результат правопорушення, у якому більш чітко виявляються її негативні наслідки. Вона також реально існує і при здійсненні дозволених, а тим більше прямих, що випливають із закону, діянь у формі позитивної оцінки поведінки учасників правовідносин.

Досить системний аналіз позитивної відповідальності зроблено Е. Лейстом, на думку якого позитивна та негативна відповідальність являють собою два самостійних явища, а тому вони не можуть бути об'єднані одним поняттям. О.Е. Лейст відносить до категорії позитивної відповідальності функціональну відповідальність органів управління, особливість якої полягає у звіті органів управління перед вищими органами щодо результативності та ефективності своєї діяльності. Вона виявляється в особистій відповідальності конкретних посадових осіб за виконання своїх посадових обов'язків. На якість виконання таких обов'язків впливають чітко визначення функцій представника державної влади, місце у загальному механізмі управління, структура органу, яка заснована на розподілі предмета відання між усіма його підрозділами, з метою конкретизації функцій щодо кожної структурної ланки, аж до визначеного кола справ та повноважень кожного працівника, його персональної відповідальності [4].

Окремі вчені намагаються розглядати позитивну та негативну відповідальність як два аспекти поняття юридичної відповідальності

[5-7]. Аргументуючи свої погляди, прихильники цієї концепції стверджують, що як позитивний, так і ретроспективний аспекти реалізуються в нормах права.

Як вже зазначалось, військовослужбовці можуть нести кримінальну, цивільно-правову, адміністративну та дисциплінарну відповідальність. Окремі науковці вважають, що підґрунтям такого поділу є галузева належність, але існує думка, що ця класифікація не досить вдала, бо не дозволяє сформулювати загальне поняття юридичної відповідальності. При цьому акцентується увага на тому, що: 1) видів відповідальності менше, ніж галузей права; 2) за порушення правових норм різних галузей законодавства може бути застосована відповідальність одного й того ж виду; 3) різні види відповідальності можуть існувати в межах однієї галузі права; 4) здійснення одного виду відповідальності може регулюватися нормами різних галузей права [4].

Проходячи державну мілітаризовану службу, військовослужбовці представляють державу, виконують її завдання й функції щодо забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. І незважаючи на те, як сприймається відповідальність зазначених суб'єктів під час вирішення питання про її характер та обсяг, повинен обов'язково враховуватися факт перебування вказаних осіб на державній мілітаризованій службі та особливості наданих їм повноважень.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про державну службу», державним службовцем вважається особа, яка: 1) займає посаду, визначену структурою і штатним розписом державного органу чи його апарату; 2) на професійних засадах у межах наданих службових повноважень практично виконує завдання і функції держави; 3) одержує за свою службу заробітну плату за рахунок державних коштів.

Державні службовці, які перебувають на мілітаризованій службі, в тому числі і військовослужбовці, як справедливо стверджує Д.М. Бахрах, можуть характеризуватися з

точки зору таких специфічних рис: 1) професійним обов'язком цієї категорії державних службовців є захист життя і здоров'я людей, цінностей – у багатьох випадках зі зброєю в руках; 2) військовослужбовці є громадянами держави, функції якої вони уповноважені здійснювати, вони досягли певного віку, за станом здоров'я здатні виконувати покладені на відповідні державні органи завдання; 3) у державних службовців, що перебувають на мілітаризованій службі є спеціальні звання, для них встановлена спеціальна система атестації, єдина форма одягу, знаки розрізнення тощо. З ними регулярно проводяться заняття зі спеціальної та фізичної підготовки; 4) особисті права таких службовців регулюються не трудовим правом, а адміністративним, ні надані певні пільги, переваги; 5) вони притягуються до відповідальності за спеціальними статутами, в особливому порядку несуть адміністративну та матеріальну відповідальність [8].

Проте, варто зазначити, що відповідно до національного законодавства України військовослужбовці до державних службовців не належать, оскільки вони не віднесені до відповідних категорій посад державних службовців, у зв'язку з чим їм не надаються відповідні ранги державної служби. Особливе місце серед видів юридичної відповідальності посідає кримінальна. Притягнення військовослужбовців та інших громадян України до кримінальної відповідальності здійснюється відповідно до кримінального законодавства. Однак з урахуванням особливостей правового положення вони можуть бути притягнені до відповідальності за вчинення не лише загальнокримінальних, але й особливих, військових злочинів.

Визначальною нормою, що передбачає зміст та межі відповідальності за військові злочини, є ст.401 Кримінального кодексу України, яка формулює їхнє визначення: «Військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені

військовослужбовцями, а також військовозов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірочних) або спеціальних зборів».

Військові злочини – це одна із загроз національній безпеці держави. Специфіка кримінальної протиправності злочинів у сфері військової служби полягає в тому, що вони порушують не лише відповідну кримінально-правову заборону, але й правила несення військової служби, покладених на військово-службовця обов'язків, що закріплені в інших законах, військових статутах, інших нормативно-правових актах. Зміст кожного військового злочину можна з'ясувати лише шляхом аналізу відповідних військово-правових норм, за порушення яких передбачена відповідальність.

Військово-службові відносини поділяються на загальні та спеціальні. Загальні військові відносини – це ті, суб'єктами яких є всі військовослужбовці. Спеціальні – встановлюються в особливих сферах військово-службової діяльності, пов'язаної з вирішенням певних завдань, їхніми суб'єктами є не всі а лише окремі категорії військовослужбовців до яких належать і військовослужбовці Служби правопорядку.

Розподіл військових відносин на загальні та спеціальні враховано під час визначення системи складів військових злочинів. До загальних належать злочини проти порядку підпорядкування та військових статутних взаємовідносин (ст.ст.402–406 КК України), проти порядку перебування на військовій службі (ст.ст.407–409 КК України), а також проти порядку збереження військового майна (ст.ст.410-413 КК України). інші злочини мають спеціальний характер – проти встановленого порядку несення спеціальних видів військової служби (ст.418–421 КК України), а також проти встановленого порядку використання окремих військово-технічних засобів (ст.ст.414–417 КК України) тощо.

Спеціальний характер об'єкта військових злочинів, яким є порядок и проходження, визначає й специфіку посягання на нього, що

відображається в порушенні тих чи інших закріплених статутами, іншими нормативно-правовими актами правил виконання службових обов'язків. Наслідок порушення порядку проходження військової служби – це завжди шкода, пов'язана з послабленням обороноздатності військ, їх бойової здатності, невиконання тих завдань, які стоять перед військовим підрозділом тощо.

Кримінальний закон щодо військово-службовців, які вчинили військове злочинне діяння, розглядає покарання як спеціальний вид військового виховання і навчання, запобіжні цілі якого повинні бути спрямовані, насамперед, на утримання військово-службовців від злочинних посягань, що визначаються у ст.401 КК України як порядок несення чи проходження військової служби.

Досягнення зазначених цілей забезпечується можливістю призначення різноманітних видів покарань, передбачених ст.51 КК України, в тому числі спеціальних, які можуть бути застосовані лише щодо військово-службовців, на підставі ст.ст.58, 60, 62 КК України. Крім того, за скоєння тяжкого злочину відповідно до ст.55 КК України військово-службовець вироком суду може бути позбавлений військового звання.

Наступним видом юридичної відповідальності військово-службовців є адміністративна відповідальність. Наприклад, В.О. Шамрай, відзначаючи специфіку відповідальності військово-службовців, вказує, що «для кожної організації, особливо такої формалізованої, як армія, існує перелік провин та порушень, що підлягають кримінальній чи адміністративній відповідальності» [9]. В.М. Дубровин, Ю.І. Мигачов та М.І. Павлов пояснюють особливості адміністративної відповідальності військово-службовців тим, що збройні сили та інші збройні формування являють собою специфічні організації, в яких службові відносини регулюються на основі принципів централізації, єдиноначальства і військової дисципліни в управлінні військами [10].

Аналіз положень кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) дає

підстави вважати, що адміністративна відповідальність військовослужбовців настає, як правило, за правопорушення, які не пов'язані з виконанням службових обов'язків. Тому, на відміну від дисциплінарної відповідальності, застосування до військовослужбовців адміністративних стягнень має позаслужбовий порядок. Питання про притягнення військовослужбовців вирішують не відповідні начальники, а уповноважені державою органи та посадові особи. Вони виявляють правопорушення, з'ясовують характер, обставини правопорушення та приймають відповідне рішення. Якщо є необхідність, застосовують адміністративне стягнення та забезпечують його виконання.

Така відповідальність відрізняється колом складів правопорушень, більшою кількістю юридичних обмежень порівняно з іншими категоріями громадян України. Таким чином, порядок притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності визначається залежно від складу адміністративного проступку. Зазначені суб'єкти, як правило, несуть відповідальність за дисциплінарними статутами, а тому адміністративна караність, як ознака скоєних ними правопорушень, відсутня. Як справедливо зазначає А.Т. Комзюк, такі проступки не перестають бути адміністративними, а лише відбувається заміна одного виду юридичної відповідальності на інший [11, с.101-104].

В.М. Александров класифікує правопорушення, за які військовослужбовці можуть притягатися до адміністративної відповідальності, таким чином:

а) правопорушення, за які військовослужбовці притягаються до адміністративної відповідальності на загальних підставах як і всі громадяни, але у цьому випадку не виключається заміна адміністративної відповідальності на дисциплінарну у зв'язку з тим, що матеріали за ці правопорушення можуть передаватися органам військового управління для вирішення питання про застосування заходів дисциплінарного впливу;

б) адміністративні правопорушення, за

вчинення яких військовослужбовці несуть відповідальність відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України;

в) адміністративні правопорушення, які пов'язані з корупційними діяннями; за вчинення цих проступків адміністративна відповідальність не може бути замінена на дисциплінарну [12].

Для характеристики адміністративних порушень, за вчинення яких військовослужбовці несуть відповідальність на загальних підставах, суттєве значення має з'ясування ознак суб'єкта. Слід погодитися з А.Ф. Мотою, що специфічні особливості правового статусу військовослужбовців не впливають на кваліфікацію діянь, проте матимуть значення для вирішення питань про призначення стягнення та реалізації адміністративної відповідальності [13]. Це дає підстави для виділення поряд із загальним і спеціальним суб'єктами особливого суб'єкта, до якого належать військовослужбовці.

Аналіз складів правопорушень, за скоєння яких військовослужбовці Служби правопорядку можуть нести адміністративну відповідальність, дає підстави вважати, що у більшості випадків суб'єктами цих правопорушень є такі категорії військовослужбовців, як офіцери, прапорщики, сержантський та рядовий склад військовослужбовців за контрактом. На наш погляд, це пов'язане з тим, що такі правопорушення, як порушення правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, не пов'язані з виконанням указаними особами службових обов'язків, а переважно здійснюються у позаслужбовий час, що не притаманне військовослужбовцям строкової служби в силу специфічного характеру її проходження [14, с.284-289].

Притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності є обмеженим. У юридичній літературі це питання спеціально не досліджувалося. В.М. Туманов з цього приводу «ставить під сумнів правомірність положень, закріплених у ст.15 КУпАП України про звільнення цілої групи осіб від адміністративної відповідальності при

вчиненні ними адміністративних проступків і заміні відповідальністю дисциплінарною». Він вважає, «що таке правило було платою для особливої категорії осіб за їх службу по проведенню політики комуністичної партії», і стверджує, що у наш час воно має бути скасованим [15].

М.І. Павлов пояснює обмеження адміністративної відповідальності для військовослужбовців безпосередньо тим, що збройні сили та інші передбачені законодавством збройні формування є «специфічними утвореннями (організаціями), в яких службові відносини регулюються на основі принципів централізації, єдиноначальства й військової дисципліни в управлінні військами» [16]. Тому держава обмежила юрисдикцію цивільних органів влади і управління у сфері притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.

Для військовослужбовців чинне адміністративне законодавство передбачає застосування таких адміністративних стягнень, як попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення чи грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, позбавлення спеціального права, наданого громадянину, заборона займати посади в державних органах та їх апараті.

Для порядку накладення адміністративних стягнень на військовослужбовців характерною є можливість широкого використання ст.21 КУпАП, яка передбачає звільнення від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу. У військовій сфері збереглася система громадських утворень, які об'єднують військовослужбовців за категоріями. Відповідно до вимог законодавчих і відомчих нормативних актів передбачається розгляд правопорушень військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу у судах честі, на зборах

особового складу і застосування заходів громадського впливу до них.

За проступки, що пов'язані з порушенням військової дисципліни та громадського порядку, військовослужбовці Служби правопорядку несуть дисциплінарну відповідальність на підставах та в порядку, які визначені загальновійськовими статутами. Дисциплінарна відповідальність має на меті зміцнення військової дисципліни. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, порівняно з дисциплінарною відповідальністю інших категорій громадян, має певні особливості.

По-перше, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців настає за порушення не лише службової дисципліни, а й громадського порядку. По-друге, вона характеризується більшою суворістю заходів примусу до порушників, ніж це передбачають інші види дисципліни. По-третє, командири під час притягнення до дисциплінарної відповідальності наділені більш широкими та різноманітними дисциплінарними повноваженнями, ніж керівники цивільних підприємств, установ та організацій.

Військовослужбовці дисциплінарну відповідальність несуть відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України за порушення військової дисципліни. Військова дисципліна – це бездоганне та неухильне дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та законодавством України. Військова дисципліна військовослужбовців Служби правопорядку полягає у усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі [17, с.197-229]. Військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за порушення як своїх службових обов'язків, так і громадського порядку, під яким слід розуміти загальні для всіх громадян правила поведінки в громадських місцях. Статутами передбачений спеціальний порядок притягнення їх до цього виду відповідальності, що суттєво відрізняється від порядку притягнення циві-

льних осіб. Притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності здійснюється, як правило, прямими начальниками в межах їх дисциплінарної влади. Кожна військова посадова особа має чітко визначені Дисциплінарним статутом Збройних Сил України права щодо притягнення своїх підлеглих до дисциплінарної відповідальності. Специфічними є і дисциплінарні стягнення, що застосовуються до військовослужбовців: позбавлення чергового звільнення, посадове пониження, пониження у військовому званні на один ступінь, попередження про неповну службу відповідають, звільнення з військової служби за службовою невідповідністю, позбавлення військового звання та ін. [17, с.197-229].

Підставою накладення на військовослужбовця дисциплінарного стягнення може бути:

- 1) дисциплінарний проступок;
- 2) адміністративне правопорушення, у разі вчинення якого згідно з КУпАП зазначена особа може притягатися до відповідальності за Дисциплінарним статутом, тобто відбувається заміна одного виду відповідальності іншим;
- 3) корупційне правопорушення, при вчиненні якого «дисциплінарна відповідальність є похідною від адміністративної» [18].

Військовослужбовець за скоєння проступку, не пов'язаного із службовою діяльністю, може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності. Чинний Дисциплінарний статут Збройних Сил України не містить визначення дисциплінарного проступку. Лише аналіз окремих його положень, наприклад ст.45, дозволяє дійти висновку, що дисциплінарний проступок, вчинений військовослужбовцем, полягає у порушенні ним службової дисципліни або громадського порядку, невиконанні чи неналежному виконанні службових обов'язків. Втім, таке визначення не містить інформації щодо ознак дисциплінарного проступку.

В.М. Александров усі дисциплінарні проступки військовослужбовців пропонує згрупувати за такими ознаками.

1. Проступки, що пов'язані з порушенням

вимог нормативно-правових актів щодо повноважень відповідно до займаної посади (невиконання чи неналежне виконання обов'язків, недоліки в організації внутрішньої служби, порушення правил зберігання військової техніки, зброї, її застосування, невикористання начальником дисциплінарної влади щодо порушників, тощо).

2. Проступки, що пов'язані з приховуванням інформації про вчинені протиправні діяння підлеглими військовослужбовцями, невчасне виконання чи прийняття рішення за матеріалами службових розслідувань, перевірок, недбале ставлення до забезпечення зберігання службових документів тощо.

3. Проступки, що пов'язані із втратою чи пошкодженням техніки, військового майна, порушенням правил експлуатації, неправомірним використанням військової техніки, транспортних засобів.

4. Проступки, що пов'язані з уживанням спиртних напоїв у службовий час, вихід на службу у стані сп'яніння, під впливом наркотичних речовин, поява у громадських місцях у такому стані у форменому одязі.

5. Проступки, що пов'язані з порушенням статутних взаємовідносин між військовослужбовцями (невиконання чи неналежне виконання наказу, розпорядження, порушення правил поведінки та військової ввічливості).

6. Порушення статутних правил несення служби добового наряду, вартової служби, патрулювання, що не спричинили тяжких наслідків.

7. Порушення військової дисципліни у громадських місцях, у побуті, порушення статутних правил носіння військової форми одягу.

8. Порушення адміністративно-правових приписів, вчинення корупційних чи інших діянь, пов'язаних з корупцією, за які військовослужбовці несуть відповідальність згідно із Законом України «Про боротьбу з корупцією» та КУпАП, що обумовлюють адміністративну та дисциплінарну відповідальність посадових осіб.

9. Невихід військовослужбовця, що проходить військову службу за контрактом, на

службу та самовільне залишення місця служби без поважних причин понад 3 години протягом службового часу [12].

Безпосереднім об'єктом дисциплінарного проступку військовослужбовців є суспільні відносини, на які посягає певне правопорушення. Об'єктивна його сторона полягає у діях або бездіяльності, які виявляються в невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем покладених на нього обов'язків військової служби. Складовими об'єктивної сторони дисциплінарного проступку є протиправне діяння, його негативні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, а також факультативні елементи (час, місце, умови скоєння проступку). Необхідно зазначити, що у статутних нормах про дисциплінарну відповідальність відсутній вичерпний перелік діянь, які визначають військові дисциплінарні проступки, і відповідно, опис їх об'єктивної сторони.

У Дисциплінарному статуті Збройних Сил України передбачено лише види дисциплінарних стягнень, що можуть бути накладені на військовослужбовців за категоріями. Головна мета дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Служби правопорядку – забезпечити якість та ефективність діяльності підрозділів Служби правопорядку та виконання поставлених перед нею завдань із забезпечення правопорядку, законності та військової дисципліни у Збройних Силах України. Дисциплінарна відповідальність є одним з різновидів юридичної відповідальності військовослужбовців. Вона являє собою накладення компетентною посадовою особою або органом на підпорядкованого по службі військовослужбовця, який вчинив дисциплінарний проступок, вказаного в законі дисциплінарного покарання з метою підтримання дисципліни військовослужбовців. Лише у наказі Міністра оборони України містяться види так званих грубих порушень військової дисципліни [19].

Таким чином, сутність дисциплінарної відповідальності полягає в негативній оцінці поведінки військовослужбовця, який порушує військову дисципліну або громадський

порядок, та у застосуванні до нього уповноваженою особою (керівником, начальником) дисциплінарного стягнення або інших дисциплінарно-правових заходів (обговорення проступку на загальних зборах військовослужбовців тощо). На відміну від кримінальної чи цивільно-правової відповідальності, для яких встановлено судовий порядок розгляду та вирішення справ, притягати до дисциплінарної відповідальності можуть тільки прями начальники, яким військовослужбовець підпорядкований по службі хоча б і тимчасово.

Для притягнення до дисциплінарної відповідальності військовослужбовця командиром необхідно встановити факт скоєння дисциплінарного проступку, наявність вини конкретного військовослужбовця в його скоєнні.

Особливістю дисциплінарної відповідальності військовослужбовців є і диференціація обсягу прав командирів щодо накладення стягнень. Дисциплінарні права кожного з командирів, осіб щодо накладення стягнень, порядок IX накладення наведено у статтях 48-82 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України. Процесуальний порядок притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності та її виконання здійснюється відповідно до статей 84-95 Дисциплінарного статуту.

Система суб'єктів військової служби, які мають накладати дисциплінарні стягнення на військовослужбовців, визначена в законах України «Про Збройні Сили України» та «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», дисциплінарному статуті Збройних Сил України та Статуті внутрішньої гарнізонної і караульної служби Збройних Сил України. Указані нормативні акти чітко визначають перелік посадових осіб, наділених дисциплінарною владою. До них належать:

- командир відділення, який має право оголошувати зауваження, стягнення і суворе стягнення, позбавляти солдатів і матросів військової служби чергового звільнення із розташування частини чи з корабля на берег, назначати солдатів, матросів поза чергою в

наряд на роботу (на один наряд);

- заступник командира взводу, який має право робити зауваження, оголошувати догану і сувору догану, позбавляти солдатів сержантів строкової служби чергового звільнення із розташування частини чи з корабля на берег, назначати солдатів, матросів поза чергою в наряд на роботу (до двох нарядів);

- старшина роти (команди), який має право робити зауваження, оголошувати догани, позбавляти солдатів, матросів, сержантів і старшин строкової служби чергового звільнення із розташування частини чи з корабля на берег, назначати солдатів, матросів поза чергою в наряд на роботу (до трьох нарядів);

- командир взводу (групи) має право робити зауваження, оголошувати догану і сувору догану, позбавляти солдатів, матросів, сержантів і старшин строкової служби чергового звільнення із розташування частини чи з корабля на берег, назначати солдатів і матросів поза чергою в наряд на роботу (до чотирьох нарядів).

Командир роти (корабля) має права робити а) евакуювання, оголошувати догану і сувору догану; б) позбавляти солдат (матросів), сержантів (старшин) строкової служби чергового звільнення із розташування частини чи з корабля на берег; в) віддавати під арешт з утриманням на гауптвахті солдат (матросів), сержантів (старшин) - до 3-х діб.

Відповідні та більш суворі дисциплінарні стягнення мають право накладати командири батальйонів (кораблів 2 рангу), окремої військової частини, командир полку (корабля 1 рангу), бригади дивізії. Командуючий військами оперативного командування, командир корпусу відносно підлеглих їм солдат (матросів), сержантів (старшин) користуються правом накладати дисциплінарні стягнення в повному обсязі Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України.

Командир корпусу, крім прав, якими наділені командир бригади, дивізії, має право відносно генералів робити зауваження, оголошувати догану, сувору догану. Вказані нормативні акти містять також права командирів, накладати дисциплінарні стягнення на

підпорядкованих їм офіцерів. Кожний командир і військовий начальник може і зобов'язаний у межах наданих йому прав без звернення у будь-які адміністративні чи судові органи держави застосовувати до підлеглих визначені законами і військовими статутами заходи впливу з метою забезпечення законності, військової дисципліни і попередження правопорушень.

Таким чином, термін «дисциплінарна влада» використовується у військових статутах для визначення всієї повноти прав, наданих командирам з метою забезпечення високого рівня військової дисципліни, і в першу чергу, прав по застосуванню заходів заохочення. Застосування заохочення – це не тільки право командира, це і його обов'язок. Начальник зобов'язаний заохочувати сумлінних підлеглих такою ж мірою, як зобов'язаний вживати заходів впливу до тих, хто порушує статутні норми [20, с. 21].

ЛІТЕРАТУРА

1. Чудик-Білоусова Н. І. Організаційно-правові проблеми матеріальної відповідальності військовослужбовців: дис. ... канд. юрид. наук / Чудик-Білоусова Н. І. – Ірпінь, 2004. – 196 с.
2. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М. : Госюриздат, 1961. – 381 с.
3. Самощенко И. С. Правонарушение и юридическая ответственность : учеб. пособие / И. С. Самощенко. – М. : Изд-во ВЮЗИ, 1966. – 30 с.
4. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О.Э. Лейст. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 239 с.
5. Венедиктов В. С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве / В. С. Венедиктов. – Харьков : Консум, 1996. – 136 с.
6. Зелена О. Поняття юридичної відповідальності: окремі проблеми / О. Зелена // Право України. – 2002. – № 11. – С. 109-111.
7. Рыбаков В. А. Позитивная юридическая

ответственность (воспитательные аспекты) : лекция / В. А. Рыбаков. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1988. – 47 с.

8. Бахрах Д. Н. Административное право. Часть общая : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. – М.: БЕК, 1993. – 301 с.

9. Шамрай В. О. Військові формування та військова служба (організаційно-правові та управлінські аспекти) / В. О. Шамрай. – К. : КВІУ, 1998. – 225 с.

10. Дубровин В. Н. Юридическая ответственность военнослужащих : справ. пособие / В. Н. Дубровин, Ю. И. Мигачев. – М., 2000. – 223 с.

11. Комзюк А. Т. Застосування заходів дисциплінарного впливу до працівників органів внутрішніх справ, які вчинили адміністративні проступки / А. Т. Комзюк // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – Вип. 8. – С. 101–104.

12. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Александров В. М. – Х., 2009. – 182 с.

13. Мота А. Ф. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А. Ф. Мота. – К., 2003. – 18 с.

14. Мота А. Ф. Детермінація адміністра-

тивної деліктності військовослужбовців / А.Ф. Мота // Наук. записки. – 2001. – № 1. – С. 284–289. (Сер. «Право»)

15. Туманов В. М. Административная ответственность предпринимателя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Туманов ; Юрид. ин-т Одес. ун-та. – Одесса, 1993. – 20 с.

16. Военное право : учебник / под ред. А. Г. Горного. – М. : Воениздат, 1984. – 334 с.

17. Дисциплінарний статут Збройних Сил України // Статути Збройних Сил України. – К., 2004. – С. 197–229.

18. Мельник М. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про боротьбу з корупцією» / М. І. Мельник, А. І. Редька, М. І. Хавронюк ; за ред. М. І. Мельника. – К. : Атіка, 2003. – 320 с.

19. Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок надання доповідей і донесень про злочини, порушені кримінальної справи, події грубі порушення військової дисципліни у Міністерстві оборони та Збройних Силах України» : від 15.12.2005 р., № 748.

20. Тюрин С. С. Дисциплинарная ответственность военнослужащих Вооруженных Сил Украины: дис... канд. юрид. наук / Тюрин С. С. – Х., 2002. – 196 с.

Ринажевський Б. М. Відповідальність військовослужбовців Служби правопорядку / Б. М. Ринажевський // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 425–434 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10rbmvcp.pdf>

Розглядається поняття відповідальності військовослужбовців; кримінальна, цивільно-правова, дисциплінарна, адміністративна та матеріальна відповідальність військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

***

Ринажевский Б.Н. Ответственность военнослужащих Службы правопорядка

Рассматривается понятие ответственности военнослужащих; характеризуются условия, гражданско-правовая, дисциплинарная, административная и материальная ответственность военнослужащих Военной службы правопорядка в Вооруженных силах Украины.

***

Rinagevskiy B.N. Responsibility of Military Men of Service of the Law and Order

The concept of responsibility of military men is considered; conditions, civil-law, disciplinary, administrative and a liability of military men of Military service of the law and order in Armed forces of Ukraine are characterized.